

Ryszard Pankiewicz

RELIKT PRAWA PATRONATU
W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

Przez prawo patronatu rozumiano ogół przywilejów i obowiązków przysługujących katolickim fundatorom kościołów lub beneficjów oraz tym, którzy od nich to prawo mają¹.

Fundamentalnym i najważniejszym uprawnieniem prawa patronatu było prawo prezenty, tj. wyznaczania kandydatów na wakujące beneficja. Wyposażenie w prezentę zwłaszcza świeckich fundatorów było wyrazem wielkiej wdzięczności Kościoła za dary uczynione na cele pobożne, między innymi przekazanie ziemi pod budowę kościoła, jego wybudowanie i wyposażenie, a następnie sprawowanie opieki.

Dla zrozumienia reliktu prawa patronatu w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.,² nieodzowne jest wyodrębnienie w ni-

MGR RYSZARD PANKIEWICZ – Katedra Nauk Prawnych, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu; e-mail: rpank@wp.pl

¹ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 26.05.1917, AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej cyt.: KPK/17], kan. 1448: „Ius patronatus est summa privilegiorum, cum quibusdam oneribus, quae ex Ecclesiae concessionem competunt fundatoribus catholicis ecclesiae, cappellae aut beneficii, vel etiam eis qui ab illis causam habent”. Zob. także: F. Bączkiewicz, J. Baron, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. I, wyd. II, Kraków 1932, s. 380-393.

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

niejszym artykule dwóch obszarów. W pierwszym opisanie zostanie prawo patronatu w ujęciu historyczno-prawnym ze szczególnym uwzględnieniem realizacji prawa prezenty. W drugiej części przedstawione zostanie prawo prezentacji w uregulowaniach KPK/83 jako przykład reliktu *ius patronatus*.

Pozostałości prawa patronatu występują także w prawie świeckim. Brak zasygnalizowania chociażby we wprowadzeniu byłoby „wyrwą” w szerszym zrozumieniu reliktu tego prawa w KPK/83.

Reliktem prawa patronatu, jak można przypuszczać, jest art. 7 ust. 3 Konkordatu z 1993 r.³, na podstawie którego wprowadzony został wyjątkowy przepis o zobowiązaniu Stolicy Apostolskiej do mianowania na urząd biskupa duchownych, którzy są obywatelami polskimi. Ponadto, zgodnie z art. 7 ust. 4 Konkordatu, Stolica Apostolska jest zobowiązana, w odpowiednim czasie poprzedzającym ogłoszenie nominacji biskupa diecezjalnego, podać jego nazwisko do poufnej wiadomości Rządu Rzeczypospolitej Polskiej oraz powinna dołożyć starań, aby to powiadomienie nastąpiło możliwie wcześniej⁴. Innym przykładem pozostałości tego prawa może być także art. 22 ust. 4 Konkordatu. Według jego treści Rzeczpospolita w miarę możliwości udziela wsparcia materialnego w celu konserwacji i remontowania zabytkowych obiektów sakralnych i budynków towarzyszących, a także dzieł sztuki stanowiących dziedzictwo kultury. W tej sytuacji mamy do czynienia z przykładem, w którym państwo może przekazać fundusze na Kościół, ale nie posiada już uprawnień wynikających z pierwotnego prawa patronatu, tj. między innymi prawa prezenty.

Pozostałością prawa patronatu, jak się wydaje, mającą istotny wpływ na relacje między Kościołem i państwem, są kwestie dotyczące między innymi odpisów i zbierania podatku przez państwo na rzecz Kościoła. Można postawić tezę, że uchylenie prawa patronatu ma też ścisły związek, m.in. z ukonstytuowaniem się zasady wzajemnej niezależności i autonomii państwa i Kościoła katolickiego

³ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dn. 28 lipca 1993 r., Dz. U. 1998, nr 51, poz. 318.

⁴ Z przepisem tym koresponduje kan. 377 § 5 KPK/83, który jednoznacznie wyłącza na przyszłość władzom państwowym jakiegokolwiek uprawnienia i przywileje dotyczące wyboru, nominacji, prezentowania lub wyznaczania biskupów.

potwierdzonej w art. 1 Konkordatu z 28 lipca 1993 r. i art. 25 ust. 3 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.⁵

1. PRAWO PATRONATU. UJĘCIE HISTORYCZNO-PRAWNE

1.1. Prawo patronatu w Kościele powszechnym

W pierwszych wiekach, zanim pojawiły się regulacje powszechnego prawa kościelnego dotyczące prawa patronatu, uchwalane było prawo partykularne, które kształtowało prawa fundatorów na rzecz Kościoła, ale nie były to *stricte* przywileje patronatowe, ponieważ patronat zrodził się w okresie późniejszym⁶.

Na ukształtowanie się *ius patronatus* wywarły wpływ stosunki feudalnego prawa frankońskiego oraz porządku germańskiego. Na tle tych dwóch systemów zrodziło się pojęcie kościołów prywatnych⁷. Właściciel gruntu posiadał pełnię władzy nad wszystkim, co

⁵ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.

⁶ Zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie tworzone były normy dopuszczające fundatorów do obsadzania duchownych w fundowanych kaplicach i kościołach. Na Wschodzie darczyńcy za zgodą biskupa posiadali prawo nominacji duchownego (*Novellae leges* 57, c. 2; 123, c. 18) oraz administrowania dobrami kościelnymi (C., I, 3, 54). Z kolei na Zachodzie zasady określające zakres przywilejów ustalały synody. Synod w Orange (441) przyznawał prawo nominacji duchownego biskupowi, który wybudował kościół w innej diecezji (c. 1, C. XVI, q. 5). Takie same rozwiązania przyjął synod w Arles (443 i 453). Analogiczne prawo przyznawał IV Synod w Toledo (633) w stosunku do świeckich fundatorów (c. 31, C. XVI, q. 7) oraz prawo wyboru opata przyznawał klasztorowi i patronowi (cc. 2, 4, C. XVIII, q. 2). IX Synod w Toledo (655) wprowadzał zasadę dziedziczenia tego prawa przez następców (c. 32, C. XVI, q. 7) oraz przyznawał fundatorom nadzór nad majątkiem (c. 31, C. XVI, q. 7). Zob. Bączkiewicz, Stawinoga, *Prawo kanoniczne*, s. 321; S. Tymosz, *Patronat, prawo patronatu*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XV, Lublin 2011, kol. 60-63; J. Gautier, *Patronat*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, red. Z. Chełmicki, t. XXIX-XXX, Warszawa 1913, s. 384.

⁷ W. Abraham, *Początki prawa patronatu w Polsce*, Lwów 1889, s. 2; W. Wójcik, *Dobra doczesne Kościoła*, w: W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. IV: *Księga V. Dobra doczesne Kościoła; Księga VI. Sankcje w Kościele*, Lublin 1983, s. 13; H. Jedin, *Handbuch der Kirchengeschichte*, t. II/1, Freiburg-Basel-Wien, s. 242; t. II/2, s. 112; E. Feine, *Kirchliche Rechtsgeschichte. Die katholische Kirche*, t. IV, Köln-Graz 1964, s. 161; W.M. Plöchl, *Geschichte des Kirchenrechts*, t. I, Wien-München 1953, s. 238-239.

na jego gruncie się znajdowało, w tym nad wybudowanym kościołem⁸. Oprócz prawa prezenty, fundator był wyposażony w szeroki katalog praw, które obowiązywały do ok. XII w.

Fundator (patron), który wybudował kościół na swoim gruncie, swobodnie nim rozporządzał, między innymi: mógł go zbywać, miał prawo oznaczenia podległego kościoła, prawo do modłów, pogrzebania w kościele czy uczestnictwa na pierwszym miejscu podczas uroczystości kościelnych. Oprócz tego patron posiadał jeszcze inne przywileje wynikające z przysługującego mu prawa własności. Jako właściciel nie tylko sprawował zarząd nad kościołami w jego majątku, ale także czerpał z tego tytułu przychody, między innymi pobierał od podległych kościołów daniny, dziesięciny oraz dochody kościołów, gdzie był wakant na urzędzie. Fundator samodzielnie powoływał i odwoływał duchownego na urząd, bowiem w owych czasach było naturalne, że do niego należało prawo obsady urzędu w podległych kaplicach⁹.

Dodatkowym czynnikiem, który wpłynął na rozkwit prawa patronatu, była instytucja średniowiecznych adwokatów (Vogt). Instytucja ta, która swe korzenie czerpie z prawa germańskiego, polegała na tym, że każdy, kto nie należał do stanu rycerskiego, musiał poddać się opiece rycerza (*mundium, advocatia*). Zgodnie z przyjęciem tej zasady, kościoły i klasztory także podlegały temu reżimowi. Niestety, adwokaci z czasem stawali się wszechwładnymi panami, którzy uciskali podległe im instytucje kościelne, w tym „zagarnęli” prawo wyznaczania kandydatów na beneficja¹⁰.

Wszelkie nadużycia ze strony świeckich fundatorów doprowadziły do reakcji Kościoła i wydania odpowiednich przepisów określających granice prawa patronatu. Papież Aleksander III (1159-1181) jako pierwszy przygotował i wydał rozporządzenia o prawie patronatu¹¹, a następnie Innocenty III (1198-1216)¹². Kościół, mi-

⁸ K. Maurer, *Der Begriff und Eigenthümer der heiligen Sachen*, t. II, Düsseldorf 1875, s. 58.

⁹ Abraham, *Początki prawa patronatu w Polsce*, s. 8. Zob. także: E. Rittner, *Prawo kościelne katolickie*, t. I, wyd. IV, Lwów 1912, s. 228-229.

¹⁰ Zob. Bączkiewicz, Stawinoga, *Prawo kanoniczne*, s. 322; Rittner, *Prawo kościelne katolickie*, s. 230.

¹¹ Jest autorem między innymi zasady wyłącznego prawa obsadzania urzędów kościelnych przez biskupa. Świeckim fundatorom pozostawiał prawo prezenty. Zasady te wprowadził na Soborze Laterańskim III (1179). Zob. Sobór Laterański

mo zawężania zakresu uprawnień patronów¹³, pozostawił im prawo prezenty, jednakże opierało się ono nie na posiadaniu gruntu, ale na przywileju kościelnym¹⁴.

Najobszerniej prawo patronatu uregulowane było przez Sobór Trydencki (1545-1547). Sobór pozbawiał osoby świeckie przywileju dysponowania beneficjami, a także prawa wyznaczania na nie duchownych, których zobowiązany był zaakceptować biskup¹⁵. Regulacje soborowe przedstawiały szereg norm z zakresu prawa patronatu, między innymi: wykonywania, otrzymywania i ustanawiania prawa patronatu¹⁶, naruszeń kościelnych i innych pobożnych dóbr przez patrona włącznie z utratą przysługującego mu prawa¹⁷, dochodów pochodzących z beneficjów¹⁸, granic uprawnień patronów ściśle określonych na mocy ustanowienia prawa patronatu i fun-

III, Can. XVII, *De praesentatione clericorum*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. II (869-1312), *Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne*, opr. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 192.

¹² Por. regulacje dotyczące prawa patronatu na Soborze Laterańskim IV (1215): Konstytucja 32: *Ut patroni competentem portionem dimittant clericis*; Konstytucja 45: *Patronus qui clericum ecclesiae occiderit vel mutilaverit, ius patronatus amittat*; Konstytucja 61: *Ne religiosi accipiant decimas de manu laicali*. Sobór Laterański IV, w: tamże, s. 270-272; 282; 302.

¹³ Przyjęte rozwiązania podczas soborów powszechnych zostały następnie powtórzone i uszczegółowione w dekretach papieży: Grzegorza IX, Bonifacego VIII, Klemensa V i na Soborze Trydenckim. Zob. Tymos z, *Patronat, prawo patronatu*, kol. 60-63.

¹⁴ Zob. Bączkiewicz, Stawinoga, *Prawo kanoniczne*, s. 322; Rittner, *Prawo kościelne katolickie*, s. 308.

¹⁵ Sobór Trydencki (faza I za Pawła III: 1545-1547), P6: III-VII. II. Zob. Sobór Trydencki, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. IV (1511-1870), *Lateran V, Trydent, Watykan*, opr. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 338-340.

¹⁶ Sobór Trydencki (faza II za Juliusza III: 1551-1552), Sesja 14: II, Can. XII: *Nemo nisi ex fundatione vel dotatione ius patronatus obtineat*, w: tamże, s. 526.

¹⁷ Sobór Trydencki (faza III za Piusa IV: 1562-1563), Sesja 22: III (Dekret o reformie, 11), Can. XI: *Bonorum cuiuscumque ecclesiae aut pii loci occupatores puniuntur*, w: tamże, s. 662-663.

¹⁸ Sobór Trydencki (faza III za Piusa IV: 1562-1563), Sesja 23: II (Dekret o reformie, 18), Can. XVIII: *Forma erigendi seminarium clericorum, praesertim tenuiorum; in cuius erectione plurima observanda; de educatione promovendorum in cathedralibus et maioribus ecclesiis*, w: tamże, s. 708.

dacji¹⁹, łączenia prebend z prostymi beneficjami i ich znoszenia²⁰, wakansu w parafii i jej obsadzenia²¹, formy prawnej czynności ustanowienia patronatu i obowiązków patronów²².

Rozporządzenia dotyczące prawa patronatu, które ukonstytuowały się od jego powstania w prawie kościelnym, zostały zebrane w KPK/17 (kan. 1448-1471), który regulował istniejące prawo patronatu i jednocześnie zakazywał nadawania tego prawa w przyszłości niezależnie od tytułu prawnego. Ponadto, na ordynariuszy nakładał obowiązek, aby namawiali patronów do zrzekania się swoich uprawnień patronowych, a w szczególności prawa prezenty (kan. 1450). Kodeks regulował jedynie prawo patronatu i wypływające z niego uprawnienia oraz obowiązki, które powstały przed jego wejściem w życie.

Kościół konsekwentnie dążył do zniesienia prawa patronatu i ostatecznie dokonał tego Sobór Watykański II²³. Prawo patronatu nie do końca jest jednak instytucją martwą, czego przykładem jest

¹⁹ Sobór Trydencki (faza III za Piusa IV: 1562-1563), Sesja 24: II (Dekret o reformie, 3), Can. III: *Qua ratione visitatio per praelatos facienda. [I] Patroni vero in his, quae ad sacramentorum administrationem spectant, nullatenus se praesumant ingerere, neque visitationi ornamentorum ecclesiae, aut bonorum stabilium seu fabricarum proventibus immisceant, nisi quatenus id eis ex institutione ac fundatione competat; sed episcopi ipsi haec faciant et fabricarum redditus in usus ecclesiae necessarios et utiles, prout sibi expedire magis visum fuerit, expendi current, w: tamże, s. 740.*

²⁰ Sobór Trydencki (faza III za Piusa IV: 1562-1563), Sesja 24: II (Dekret o reformie, 15), Can. XV: *Norma augendi tenues praebendas ecclesiarum cathedralium, et collegiatarum insignium, w: tamże, s. 758-760.*

²¹ Sobór Trydencki (faza III za Piusa IV: 1562-1563), Sesja 24: II (Dekret o reformie, 18), Can. XVIII: *Ecclesia parochiali vacante, deputandus ab episcopo vicarius, donec illi provideatur de parcho; nominati ad parochiales, qua forma et a quibus examinari debeant, w: tamże, s. 764-768.*

²² Sobór Trydencki (faza III za Piusa IV: 1562-1563), Sesja 25/A: IV (Dekret o reformie ogólnej, 9), Caput IX: *Quomodo probandum ius patronatus; cui deferendum munus patronorum; accessiones vetitae; quibus id iuris non acquiritur, w: tamże, s. 824-828.*

²³ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Decretum de pastoralis episcoporum munere in Ecclesia Christus Dominus*, 28.10.1965, AAS 58 (1966), s. 673-696; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 236-258; Paulus PP. II, *Litterae apostolicae motu proprio datae Normae ad sanctae quaedam exsequenda SS. Concilii Vaticani II Decreta statuuntur Ecclesiae Sanctae*, 6.08.1966, AAS 58 (1966), s. 758-787; tekst polski w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł*, red. W. Kacprzyk, M. Sitarz, Lublin 2006, s. 138-139.

decyzja Stolicy Apostolskiej z 18 marca 1999 r. znosząca prawo patronatu parafii w Tirano (diecezja Como, północne Włochy), o które spór toczyły władze miejskie z biskupem²⁴.

1.2. Prawo patronatu w Polsce

W Polsce pierwsze zapisy o prawie patronatu możemy odnaleźć już w XI w.²⁵ Następnie patronat rozwijał się w okresie walki o inwestyturę (ok. XIII w.), z którego pochodzą dowody na to, że dotychczasowa opieka przekształcała się w instytucję patronatu²⁶.

Proces kształtowania się prawa patronatu obejmował zarówno wyższe instytuty kościelne mające niezależność prawną (miedzy innymi biskupstwa, kolegiaty, klasztory)²⁷, jak i niższe, czyli kościoły oraz kaplice powstałe we własności prywatnej²⁸. W stosunku do

²⁴ Zob. B. Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych*, Lublin 2003, s. 7.

²⁵ „[...] Pierwsza wzmianka, jaka o patronach we właściwym tego słowa znaczeniu, u nas spotykamy, znajduje się w bulli Celestyna III z r. 1193, gdzie potomkowie fundatorów są wymieniani jako patronowie zezwalający na osadzenie Premonstratensów w miejsce Benedyktynów w klasztorze św. Wincentego we Wrocławiu. Odtąd coraz to częściej z prawem patronatu się spotykamy” (A b r a h a m, *Początki prawa patronatu*, s. 45. Zob. także: J. Gautier, *Patronat w Polsce*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, red. Z. Chełmicki, t. XXIX-XXX, Warszawa 1913, s. 388-390).

²⁶ „[...] O prawie patronatu w odniesieniu do biskupstw niejednokrotnie źródła wspominają, Bolesław Wstydlivy wymawiając sobie w przywilejach dla biskupstwa Krak. z r. 1254 i 1255 pewne świadczenia opiera je na prawie patronatu podobnie w akcie z r. 1253 wspomina o swoim prawie patronatu co do biskupstwa wrocławskiego, a jeszcze w r. 1357 Kazimierz W. nadając rozliczne przywileje katedrze Gnieźnieńskiej, mieni się jej patronem” (A b r a h a m, *Początki prawa patronatu*, s. 43).

²⁷ „[...] Świadczy o tem dobitnie ustęp z przywileju ks. Szląskiego Bolesława dla biskupstwa wrocławskiego z r. 1249. *Item non faciemus aliquam eiectionem vel inductionem religiosorum violenter, sed si quid in huiusmodi ratione iuris patronatus nobis fuerit faciendum, hoc faciemus* [...] tudzież sprawa przeniesienia siostr zakonu św. Klary ze Skały do kościoła św. Andrzeja w Krakowie, który Władysław Łokietek otrzymał w zamianie za kościół św. Idziego w Krakowie. Zamianę tę przedsięwziął król w r. 1320 z tytułu przysługującego mu prawa patronatu” (tamże).

²⁸ „[...] W przywilejach lokacji na prawie niemieckim spotykamy częstokroć ustępy gdzie właściciele udzielają wolności, kilku morgom gruntu w celu wybudowania i wyposażenia kościoła, którego patronat już, a nie własność, sobie zachowują. I jeśli w ciągu wieku XIII tu i ówdzie znaleźć można dokumenta,

niższych kościołów, które były we własności fundatorów, dotychczasowi właściciele przekształcali się w patronów, a prawa oparte na własności w stosunku do kościołów ustępowały prawom patronatu. Działo się to na zasadzie przekazywania własności, np. nieruchomości pod nowy kościół czy kaplicę, z zastrzeżeniem praw wynikających z instytucji patronatu, a nie – jak wcześniej – z prawa własności.

Rozwój instytucji patronatu, jak opisuje W. Abraham, nie przebiegał w sposób szybki i prosty. Mimo istniejącego prawa kościelnego i systematycznej pracy Kościoła nad jego wprowadzaniem w życie, nie obyło się bez trudnych sporów, a wręcz „walki” na tle dawnego pojmowania własności w konfrontacji z nowymi zasadami kościelnymi²⁹. Według W. Abrahama, podobnie jak na Zachodzie, prawo patronatu w Polsce powstało na prawie własności i stosunku opieki oraz odpowiednio kształtowało się na podstawie cechy rzeczowości. W Polsce proces ten przebiegał z pewnym opóźnieniem.

Szczególną uwagę należy zwrócić na wykonywanie prawa prezenty, które było najważniejszym uprawnieniem przysługującym patronowi. Realizacja tego przywileju wyjątkowego znaczenia nabrała przy patronacie królewskim (państwowym) w okresie Rzeczypospolitej przedrozbiorowej, kiedy prawo patronatu przeżywało swój „rozkwit”. Przy patronacie królewskim prezenta dotyczyła głównie obsady urzędu biskupiego. Na tym tle dochodziło do licznych sporów władców ze Stolicą Apostolską.

w których jest mowa o oddaniu i odstępowaniu kościołów, to nie chodzi tam już więcej o odstępowanie własności, lecz co najwyżej pewnych zastrzeżonych praw, a również wyrażenia dokumentów, *heres ecclesie* nie oznaczają już więcej właściciela. Patronowie tu i ówdzie jeszcze rozporządzają dość samoistnie kościołami sobie podległymi, zmieniając je na inne, ale dzieje się to już coraz częściej z wiedzą i zezwoleniem władzy kościelnej” (tamże).

²⁹ „[...] Świadczy o tem wymownie pewien akt z roku 1238, w którym sędziowie polubowni rozsądają spór między opatem klasztoru Cystersów w Ludźmierzu a komesem Zdzisławem o prawo patronatu kościoła w Szczyrzewycach. Określenie tego prawa patronatu i innych z niego wypływających, aż nadto wybitnie wskazują na dawniejsze pojmowanie praw fundatorów, właścicieli kościołów. [...] Komes Zdzisław owładnął mieniem kościelnem i rościł sobie pretensję do obsadzania kościoła, jak się ten akt na wstępie wyraża *occasione iuris patronatus, siue possessionis nel quasi eiusdem iuris* a słowa te dość jasno wskazują, że patronat i *possessio* w ścisłym ze sobą w ówczesnych pojęciach stały związku” (tamże, s. 50).

Dobitnym przykładem wykonania prawa prezenty przez władzę i „wykorzystywania” tego przywileju do sprawowania rządów jest okres władania Kazimierza Wielkiego. Wywierał on duży wpływ na wybór biskupów i nominacji wyznaczonych przez siebie kandydatów na urzędy biskupie. Prawo prezentacji kandydata na urząd biskupi król postanowił „zawłaszczyć” wyłącznie do swojej kompetencji, co spotykało się z negatywną reakcją papieża Urbana V (1363), który widząc zagrożenie utraty wpływu na obsadzanie urzędu biskupiego, odmówił takiego przywileju królowi³⁰. Faktem jest, że prawo wyboru biskupów za czasów Kazimierza Wielkiego należało do kapituł. Jednak wpływ króla na wybory poszczególnych kandydatów na biskupów był bezdyskusyjny. Wszelkie próby wyboru innego kandydata, który nie uzyskał aprobaty władcy, spotykały się z ostrą reakcją. Nawet papież w tej konfrontacji był bezsilny mimo władzy, jaką sprawował w Kościele³¹.

Powoływanie się na prawo patronatu przez władzę było skutecznym narzędziem sprawowania władzy w państwie, a jednym z głównych celów było utrzymanie jedności narodowej państwa przez powoływanie na ten urząd duchownego narodowości polskiej³². Do relacji państwo-Kościół odnosi się W. Abraham, który

³⁰ Zob. W. Karasiewicz, E. Piszczyk, *Polityka kościelna ostatnich Piastów*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. I, cz. I, Poznań-Warszawa 1974, s. 228.

³¹ „[...] Stwierdzić trzeba, że za czasów Kazimierza Wielkiego w 13 (na 16) wypadkach decydowały wybory kapituł, a w 3 wypadkach prawa papieskie do prowizji były uzasadnione. Gdy jednak papież w 2 wypadkach udzielił prowizji zupełnie innym kandydatom niż wybranym przez kapitułę (Andrzej z Wiślicy – biskup poznański, Bernard – biskup płocki), spór zakończył się zwycięsko dla kapituły i króla. W dziesięciu wypadkach papież co prawda unieważnił wybór kapituł, ale zatwierdził ich kandydata. Tylko w 4 wypadkach nie udało się Kazimierzowi przeprowadzić swojej woli (Klemens Pierzchała – biskup płocki, Bodzanta z Jankowa – biskup krakowski, Przeclaw z Pogorzeli – biskup wrocławski, Henryk z Boncz – biskup lubuski)” (tamże, s. 229).

³² Prawo patronatu monarszego stało się w rękach króla nie tylko narzędziem kształtowania relacji państwa z Kościołem, ale także ważnym elementem sprawowania władzy w państwie i utrzymania jedności państwowej. Wybór bowiem kandydatów, którzy nie byli „związani” z Polską, mógł skutkować odłączeniem się poszczególnych regionów od Polski. Kazimierz Wielki mając tego świadomość toczył spory o obsadę urzędów biskupich w drodze składanych prowizji papieskich, w których forsował Polaków na to stanowisko, eliminując tym samym kandydatów popieranym przez innych władców. Nie zawsze jednak wychodził z takich sporów zwycięsko mimo intensywnych zabiegów „rezerwacji”

udowadnia tezę, iż podstawą nominacji królewskich na urząd biskupa była polska racja stanu, a nie ściśle podstawa prawa kanonicznego, choć odbywało się to z zachowaniem formy tego prawa³³. Kazimierz Wielki, który zdając sobie sprawę z tego, jak wielkie znaczenie w państwie ma Kościół, próbował podporządkować go sobie, wykorzystując w tym celu przysługujące mu monarsze prawo patronatu. Głównym „narzędziem”, którym posługiwał się w zarządzaniu państwem polskim, było prawo nominacji na urzędy biskupie³⁴.

Powyższa teza potwierdza przekonanie, że prawo patronatu odgrywało szczególną rolę we wzmacnianiu polskiej racji stanu, a także kształtowało wzajemne relacje między dwoma systemami prawnymi, tj. świeckim i kościelnym. Nie można bowiem zupełnie oddzielić prawa patronatu od systemu prawa świeckiego i łączyć to prawo wyłącznie z prawem kościelnym. Owszem, kształtowanie się prawa patronatu *sensu stricto* wiąże się z regulacjami prawa kościelnego, należy jednak podkreślić, że w Rzeczypospolitej przedmiotowej regulacje prawa świeckiego i kościelnego były wspólne, tj. miały podwójny charakter. W tym okresie zawarte były trzy konkordaty między Rzeczpospolitą a Stolicą Apostolską, mające formę podwójnych aktów normatywnych, tj. bulli papieskich i uchwał sejmowych (bulla papieża Leona X z 1519 r. *Romanus Pontifex*, bulla papieża Klemensa VII z 1525 r. *Cum singularem*, bulla papie-

urzędu dla Polaka. Przykładem jest obsada biskupstwa wrocławskiego przez kandydata popieranego przez króla czeskiego. Tamże.

³³ Zob. W. A b r a h a m, *Prawne podstawy królewskiego mianowania biskupów w dawnej Polsce*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. I, Kraków 1938, s. 11.

³⁴ „[...] Z czasem jednak zapragnął Kazimierz Wielki wzmocnić swe stanowisko wobec Kościoła, chociaż nie dążył do zaznaczenia nad nim przewagi państwa. Odwołał się tylko do tzw. prawa patronatu monarszego, w myśl którego król był naturalnym opiekunem i patronem Kościoła, obrońcą jego praw. Na tym podłożu wyrosła walka Kazimierza Wielkiego o królewskie prawo nominacji biskupów, którzy mieli nie tylko szeroką władzę jurysdykcyjną i bogate uposażenie, lecz także wielki wpływ na sprawy społeczne i polityczne. Prawo patronatu podkreślił król w r. 1357 wobec katedry gnieźnieńskiej; również biskup płocki Stanisław (1369) i Piotr, biskup lubuski, uważali go za swojego patrona” (K a r a s i e w i c z, P i s z c z, *Polityka kościelna ostatnich Piastów*, s. 228).

za Klemensa XII z 1737 r. *Summi atque aeterni*)³⁵. Dla prawa patronatu doniosłe znaczenie mają pod tym względem bulle *Romanus Pontifex* oraz *Cum singulare*. Regulowały one obsadę beneficjów w Polsce. Oprócz powyższych rozporządzeń należy także wskazać konkordat wiedeński (1448) oraz przywileje papieskie skierowane do biskupów polskich z lat 1448-1453³⁶.

O doniosłym znaczeniu patronatu królewskiego świadczy chociażby to, że był on często przedmiotem obrad sejmowych (1496, 1505, 1538, 1540, 1550, 1641, 1717, 1793), w tym także koronacyjnych (1588 i 1699)³⁷. Od panowania Jana III Sobieskiego wpisane było w *pacta conventa*³⁸, tj. praw gwarantowanych przez wszystkich elekcyjnych królów. Królowie jako główni patroni swoje prawa patronackie nie tylko czerpali z prawa świeckiego, ale także opierali się na bullach papieskich³⁹. Zdaniem B. Szady, trudno jest przypuszczać, aby można było wymienić inne jeszcze podstawy prawne uprawnień patronatu królewskiego, zwłaszcza w zakresie prezenty na urzędy biskupie w okresie przedrozbiorowej Polski. Jednocześnie udowadnia ścisły związek między prawem patronatu królewskiego nad biskupstwami z nominacją królewską oraz stosowanie tych pojęć zamiennie⁴⁰. Ponadto, królowie polscy posiadali prawo patronatu poza granicami Polski⁴¹.

W Królestwie Polskim w okresie porozbiorowym, na mocy ukazu cesarza Aleksandra I z 3 stycznia 1818 r., kandydatów na beneficja rządowe prezentowała Komisja Wyznań. Wprowadzie prawo poz-

³⁵ J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, wyd. II, Lublin 2000, s. 228; T. Włodarczyk, *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, t. I, Warszawa 1986, s. 96-99, 100-104.

³⁶ Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej*, s. 49.

³⁷ Zob. w przypisie. Tamże, s. 38.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże. Autor podaje jako przykład dwie bulle papieskie: bullę papieską biskupstwa inflanckiego z 1585 r. *Bullarium privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio*, t. IV, cz. IV, ed. C. Cocquelines, Romae 1747, s. 128; oraz bullę papieską biskupstwa smoleńskiego z 1636 r., *Dokumenty fundacyjne diecezji smoleńskiej*, wyd. B. Kumor, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 17 (1968), s. 262.

⁴⁰ Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej*, s. 38-39; zob. także. *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, wyd. E. Rykaczewski, t. I, Berlin-Poznań 1864, s. 162, 194.

⁴¹ Kościół św. Stanisława w Rzymie na mocy ustawy sejmowej z 1768 r. był pod patronatem królewskim.

stawiało biskupom patronat duchowy, ale ci zrzekli się tego prawa na rzecz rządu, nie chcąc ponosić dziesiątej części wydatków na budowę i remonty kościołów nałożonych na nich ukazem z 3 stycznia 1818 r. W 1865 r. wprowadzone zostały przepisy, na mocy których wszystkie kościoły leżące w majątkach prywatnych przeszły pod administrację rządową i były zarządzane przez tzw. czasowych komendarzy. Tym samym pozbawiono władzy proboszczów w parafiach, a wszelkie atrybuty patronów wygasły⁴².

Po odzyskaniu niepodległości przez Rzeczpospolitą prawo patronatu zostało uregulowane w Konkordacie z 1925 r.⁴³ Postanowiono w nim, że prawo patronatu, zarówno państwowego, jak i prywatnego, pozostaje w mocy do momentu zawarcia nowego układu Kościoła z państwem. Opisany został także tryb wykonywania prawa prezenty. Przewidywał osłabienie patrona w prezentowaniu kandydata na beneficjum, ponieważ dopuszczał jedynie prawo wyboru kandydata przez patrona, który był przedstawiany przez ordynariusza⁴⁴. Ponadto, patron musiał dokonać wyboru w przewidzianym terminie, bo gdy tego nie dokonał, tracił przysługujące mu uprawnienie. Przy obsadzeniu beneficjum proboszczowskiego ordynariusz był zobligowany do przedstawienia nominacji do akceptacji właściwemu ministrowi⁴⁵.

⁴² Zob. Gautier, *Patronat w Polsce*, s. 389; Tymos z, *Patronat, prawo patronatu*, kol. 62-63.

⁴³ *Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dn. 10 lutego 1925 r.*, Dz. U. 1925, nr 72, poz. 501.

⁴⁴ Art. XXI: „Prawo patronatu zarówno państwowego, jak osób prywatnych, pozostaje w mocy aż do nowego układu. Prezenta godnego duchownego na wakujące stanowisko dokonywana będzie przez patrona w ciągu dni 30, według listy trzech nazwisk, przedstawionej przez Ordynariusza. Jeżeli w ciągu dni 30 prezenta nie zostanie dokonana, obsadzenie odnośnego beneficjum stanie się wolne. W przypadkach, których chodzi o beneficjum proboszczowskie, Ordynariusz przed dokonaniem nominacji, zasięgnie zgodnie z art. XIX, zdania właściwego ministra”. Zob. także: Bączkiewicz, Stawinoga, *Prawo kanoniczne*, s. 329.

⁴⁵ Art. XIX: „Rzeczpospolita zapewnia właściwym władzom prawo nadawania, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, funkcji, urzędów i beneficjów kościelnych. Przy nadawaniach beneficjów proboszczowskich stosowane będą następujące zasady: Na ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej nie mogą otrzymywać, chyba za zezwoleniem rządu polskiego, beneficjów proboszczowskich: 1) cudzoziemcy nienaturalizowani, jako też osoby, które nie odbyły studjów teologicznych w instytutach teologicznych w Polsce lub instytutach papieskich;

2. PRAWO PREZENTACJI W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

Prawodawca w KPK/83 nie reguluje prawa patronatu. Jednak odnajdujemy w nim relikty tego prawa, tj. przywilej prezentacji na urząd kościelny (prezenta).

Przywilej ten w swej treści nawiązuje do kan. 1411 i nast. KPK/17, które definiowały prawo patronatu i wypływające z tego tytułu przywileje. Zdaniem J.I. Arriety, recepcja zapisów o prawie patronatu odnoszących się do beneficjów i fundacji, w obecnym Kodeksie znalazły zastosowanie, jednakże w zakresie, w jakim można je używać do obecnej sytuacji, tj. po zniesieniu systemu beneficjalnego i norm prawa patronatu⁴⁶. Podobnie wypowiada się T. Pawluk, który także określa prawo prezentacji jako pozostałość prawa patronatu⁴⁷, oraz R. Sobański, który dodaje, że na podstawie obowiązującego Kodeksu prawo prezentacji może opierać się na innym tytule prawnym⁴⁸.

Przywilej prezentacji polega na tym, że określone organy jednoosobowe lub instytucje kościelne mogą być wyposażone w prawo

2) osoby, których działalność jest sprzeczna z bezpieczeństwem Państwa. Przed dokonaniem nominacji na te beneficja, władza duchowna zasięgnie wiadomości od właściwego Ministra Rzeczypospolitej, aby się upewnić, iż żaden z powodów, przewidzianych powyżej pod punktami 1) i 2), nie stoi temu na przeszkodzie. W razie gdyby wspomniany Minister, nie przedstawił, w ciągu dni 30, zarzutów takich przeciwko osobom, których nominacja jest zamierzona władza kościelna nominacji dokona". Zob. tamże.

⁴⁶ Zob. J.I. Arrieta, *Prezentacja*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 171.

⁴⁷ Zob. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 2002, s. 279-280. Autor wyjaśnia, że: „[...] przywilej prezentacji nie mógł być faktycznie zniesiony w całości. Pozostał jako prawo nabyte (*ius quaesitum*), np. w wyniku ustaleń konkordatowych bądź umów zawartych z osobami fizycznymi, czy prawnymi”.

⁴⁸ Zob. R. Sobański, *Prezentacja*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I, *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003, s. 249.

przedstawiania kompetentnej władzy kandydatów na wakujący urząd kościelny⁴⁹.

⁴⁹ KPK/17 przewidywał prawo prezenty zarówno dla osób świeckich i duchownych. Dlatego tak ważne było ściśle określenie zdolności osób do wykonywania prawa prezenty. Osobą uprawnioną był przede wszystkim patron. Niezależnie, oprócz niego, prezentować mogła żona pod warunkiem, iż posiadała prawo patronatu. Uprawnionymi do prezentowania byli także małoletni, jednakże prawa tego nie mogli wykonywać osobiście, a jedynie przez swoich przedstawicieli ustawowych, tj. rodziców lub opiekunów. Gdyby osoby uprawnione do prezentowania w imieniu małoletniego nie były katolikami, prawo to ulegało zawieszeniu (kan. 1456). W zakresie zdolności do czynności prawnej małoletnich Kodeks przyjmował zasady, które wynikały z prawa świeckiego. Na potwierdzenie takiej tezy można przytoczyć, że we wcześniejszych ustawach Kościół zezwalał na osobiste prezentowania przez nieletnich, mimo wskazania dokonywania jego przez uprawnionego przedstawiciela. Kodeks regulował także przypadki, kiedy ten sam patronat ma kilku patronów. Wykonywanie prawa prezenty odbywało się na dwa sposoby. Po pierwsze, na podstawie zawartej umowy. Patroni we własnym imieniu i swoich następców zobowiązywali się do wykonywania prezenty w określonej kolejności. Pod rygorem nieważności, umowa musiała być potwierdzona (zgoda) przez ordynariusza na piśmie. Wymóg zachowania takiej formy skutkował w przyszłości tym, że umowa nie mogła być jednostronnie zmieniona przez ordynariusza i patronów. Przepis przewidywał możliwość zmiany treści umowy w przyszłości jedynie za dwustronną zgodą (kan. 1459). Po drugie, gdyby nie doszło do zawarcia umowy o porządku wykonywania prezenty, decydowało głosowanie patronów na odpowiedniego kandydata. Ten, który otrzymał większą liczbę głosów, był prezentowany. W sytuacji, gdyby kandydat nie otrzymał przynajmniej względnej większości, a najwięcej i w miarę równą liczbę głosów otrzymało kilku kandydatów, wówczas wszyscy byli prezentowani (kan. 1460 § 2). Gdy prawo prezenty posiadało kolegium, to prezentowanym miał być ten, który uzyskał co najmniej połowę głosów. Gdyby jednak po pierwszym głosowaniu żaden kandydat nie otrzymał wymaganej połowy liczby głosów, odbywało się kolejne drugie głosowanie. W przypadku powtórzenia się sytuacji z pierwszego głosowania, kiedy żaden kandydat nie uzyskał bezwzględnej liczby głosów, odbywało się trzecie i zarazem ostateczne głosowanie. Kandydat, który uzyskał największą liczbę głosów spośród pozostałych, był prezentowany. Gdyby okazało się, że jest kilku kandydatów, którzy otrzymali równą liczbę głosów, wówczas wszyscy byli prezentowani (kan. 1460 § 1). Istotne było także to, że jeżeli patron miał prawo patronatu pochodzące z różnych tytułów (*ex diversis titulis*), to w zależności od ilości posiadanych tytułów dysponował taką samą liczbą głosów (kan. 1460 § 3). Każdy patron, świecki i duchowny, posiadał prawo prezenty jednego lub kilku kandydatów. Mógł dokonywać tego prawa przez reprezentację łącznie wszystkich kandydatów, jak również oddzielnie, tj. dokonywanych kolejno po sobie. Prezentowanie musiało być dokonane jedynie w wyznaczonym czasie, bez możliwości wyłączenia wcześniej prezentowanych, i co istotne, do momentu kiedy prezenta nie zostanie zaakceptowana przez ordynariusza (kan. 1460 § 4). Zob. Bączkowi cz, Stawinoga, *Prawo kanoniczne*, s. 326-327.

Prawodawca w KPK/83 nie przedstawia źródła tego prawa, ale opisuje sposób jego wykonywania⁵⁰. Określa przesłanki legalności desygnowania odpowiednich kandydatów kompetentnej władzy kościelnej. Ta z kolei jest obowiązana do przydzielenia urzędu prezentowanemu kandydatowi, który musi spełniać wymagania stawiane mu przez prawo. Ten ostatni etap, kiedy następuje powierzenie urzędu przez przełożonego, określany jest jako instytucja kanoniczna. Dla przykładu, biskup diecezjalny – gdy przepisy nie stanowią inaczej – jeżeli uważa, że jego diecezja powinna uzyskać biskupa pomocniczego, powinien przedstawić Stolicy Apostolskiej listę przynajmniej trzech prezbiterów odpowiednich na ten urząd (kan. 377 § 4).

Przykładem prezentacji jest także przepis o powierzeniu parafii kleryckiemu instytutowi zakonnemu lub kleryckiemu stowarzyszeniu życia apostołskiego. Zgodnie z zasadą (kan. 520 § 1), osoba prawna nie powinna być proboszczem. Jednakże za zgodą kompetentnego przełożonego biskup diecezjalny, nie zaś administrator diecezji, może powierzyć parafię kleryckiemu instytutowi zakonnemu lub kleryckiemu stowarzyszeniu życia apostołskiego, erygując ją nawet w kościele instytutu lub stowarzyszenia, ale na tej zasadzie, że jeden prezbiter będzie proboszczem parafii, albo w przypadku powierzenia parafii kilku solidarnie – moderatorem, o którym w kan. 517 § 1. Takie powierzenie parafii może być dokonane na stałe lub na ściśle określony czas. Jednakże w obydwu przypadkach ma to być uczynione na podstawie pisemnej umowy zawartej pomiędzy biskupem diecezjalnym i kompetentnym przełożonym instytutu lub stowarzyszenia. Umowa taka ma także zawierać wyraźne i dokładne określenie wypełniania posługi, przydzielonych do tego osób oraz spraw ekonomicznych (kan. 520 § 2).

Kolejnym przykładem może być ustanowienie przez biskupa diecezjalnego rektora kościoła przedstawionego przez przełożonego, gdy kościół należy do jakiegoś instytutu kleryckiego na prawie papieskim (kan. 557 § 2). Warto także zwrócić uwagę na nadanie urzędu kościelnego zakonnikowi. Otóż otrzymuje on nominację od biskupa diecezjalnego, po prezentacji kandydata dokonanej

⁵⁰ Zob. E. Sztáfrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. I, Warszawa 1985, s. 262.

przez kompetentnego przełożonego lub przynajmniej za jego zgodą (kan. 682 § 1)⁵¹.

W zakresie wykonywania prawa prezenty zasada ogólna zawarta w KPK/83 określa, że jeśli prawo czego innego wprost nie postanawia, do biskupa diecezjalnego należy swobodne powierzanie urzędów kościelnych we własnym Kościele partykularnym (kan. 157). Oznacza to, że wyjątkiem od tej zasady jest posiadanie przez określoną osobę legalnego prawa prezentacji opartego na prawie, na które może się powołać. Gdy uprawnionemu przysługuje prawo prezentacji na urząd, powinien przedstawić kandydata władzy, do której należy przydzielanie urzędu⁵², i to – jeśli coś innego nie zostało prawnie zastrzeżone – w ciągu trzech miesięcy⁵³ od otrzymania wiadomości o wakansie urzędu (kan. 158 § 1). W sytuacji, gdyby prawo prezenty przysługiwało kolegium lub zespołowi osób, kandydata na urząd należy wyznaczyć w drodze wyboru (kan. 158

⁵¹ Z przepisem tym koresponduje kan. 523. Zgodnie z nim, zachowując w mocy przepis kan. 682 § 1, powierzenie urzędu proboszczowskiego przysługuje biskupowi diecezjalnemu, i to przez swobodne nadanie, chyba że ktoś posiada prawo prezentacji lub wyboru.

⁵² Według KPK/17, każdy kandydat na beneficjum był prezentowany ordynariuszowi. Na nim spoczywało nie tylko prawo, ale i obowiązek oceny, czy kandydat jest zdolny do pełnienia powierzonych obowiązków. Ordynariusz, jeżeli takie prawa obowiązywały, miał zadbać o przeprowadzenie egzaminu dla kandydata i podejmował decyzje o ewentualnym jego wykluczeniu. Autonomia, w jaką wyposażył go Kodeks, była duża, bowiem w przypadku podjęcia przez niego decyzji o odrzuceniu kandydata, nie był zobowiązany do jakiegokolwiek uzasadnienia swojej decyzji (kan. 1464). Kodeks przewidywał prawo odwołania się od takiej decyzji do wyższej władzy kościelnej przez patrona, ale ordynariusz nie był obowiązany do tłumaczenia się ze swojej decyzji przed patronem. Zob. Bączkowi c z, S t a w i n o g a, *Prawo kanoniczne*, s. 328.

⁵³ KPK/17 przewidywał ściśle określony termin wykonywania prawa prezenty, który wynosił cztery miesiące. Termin liczony był od dnia powiadomienia patrona o wakacie i o kandydatach, którzy złożyli konkurs, zwłaszcza gdy był on wymagany. Termin ten nie biegł w sytuacji, gdy wystąpiły przeszkody podczas postępowania (*tempus utile*). Należy zaznaczyć, że termin mógł być krótszy, jeżeli taki występował w akcie fundacji lub przyjętego zwyczaju (kan. 1457). Niedotrzymanie terminu dokonania prezenty skutkowało obsadzeniem beneficjum z niezależnego nadania (kan. 1458). Kodeks przewidywał, że w sytuacji jakiegokolwiek sporu o prawo prezenty pomiędzy patronem a ordynariuszem lub między patronami, postępowanie było zawieszane aż do rozstrzygnięcia sporu. Spór mógł trwać jakiś czas, dlatego gdy zachodziła taka konieczność, ordynariusz posiadał prawo przekazania beneficjum wyznaczonemu wikariuszowi (kan. 1458 § 2). Tamże.

§ 2)⁵⁴. Ponadto, prezentowany zawsze musi wyrazić zgodę na prezentację i nie może być ona nałożona wbrew jego woli. Zgoda ta może być wyrażona w sposób dorozumiany przez brak wniesienia sprzeciwu w terminie ośmiu dni od momentu zapytania o zgodę (kan. 159). Jest to przesłanka obligatoryjna. W przypadku wniesienia sprzeciwu prezentacja nie dojdzie do skutku.

Uprawnionemu do prezentacji prawo daje możliwość przedstawienia jednego kandydata lub kilku, i to równocześnie lub kolejno (kan. 160 § 1). Jednocześnie norma wprowadza zasadę o zakazie prezentowania samego siebie⁵⁵. Dopuszcza jednak w przypadku prezentowania przez kolegium lub zespół osób prezentę jednego z członków tego gremium (kan. 160 § 2).

Prezentujący posiada uprawnienie podwójnego prezentowania w przypadku, gdyby pierwszy kandydat okazał się niewłaściwy. Wówczas może po raz drugi prezentować w terminie jednego miesiąca od pierwszej prezentacji, chyba że przepisy stanowią inaczej (kan. 160 § 1). Kodeks reguluje także przypadki, jakie mogą zaistnieć po właściwie dokonanej prezentacji, tj. gdy przed instytucją nadania urzędu prezentowany zrzekł się przedstawienia go lub gdyby zmarł⁵⁶. Wówczas posiadający prawo prezeny może w ciągu

⁵⁴ Tryb ten określony jest w kan. 165-179. KPK/17 precyzował wybór kandydata na urząd. Gdy zachodziła konieczność przeprowadzenia konkursu, zarówno patron świecki, jak i duchowny mógł prezentować do obsadzenia beneficjum jedynie duchownego, który przeszedł pozytywnie egzamin konkursowy (kan. 1462). Konkurs na beneficjum patronatu świeckiego miał być przeprowadzony tylko wówczas, gdy wymagały tego przepisy partykularne (miejscowe). W sytuacji, gdy konkurs był przeprowadzony, a kandydat takiego konkursu nie zdał, ordynariusz posiadał prawo do wykluczenia takiej osoby. Prezentować na beneficjum można było jedynie duchownego zdolnego do pełnienia takiego urzędu (*idoneum*). Owa zdolność do piastowania stanowiska obejmowała nie tylko warunki określone w prawie powszechnym, ale także w prawie partykularnym i zapisach dokonanych w akcie fundacyjnym. Przepis zakreślał także ramy czasowe spełnienia tychże warunków. Wystarczyło, że duchowny wypełniał wymogi w dniu prezeny ewentualnie w dniu jej przyjęcia przez zwierzchnika (kan. 1463). Zob. Bączkiewicz, Stawinoga, *Prawo kanoniczne*, s. 327.

⁵⁵ KPK/17 także bezwzględnie zakazywał prezentowania przez patrona samego siebie, jak również oddania własnego głosu na siebie, i co za tym idzie, wspólnie z głosami pozostałych patronów doprowadzenie do zwiększenia liczby głosów i wyboru jego do prezentacji (kan. 1461). Zob. tamże.

⁵⁶ Podobnie regulował tę kwestię KPK/17. W sytuacji, gdy procedura prezentowania zachodziła po raz drugi, ponieważ prezentowany zmarł lub złożył oświadczenie o rezygnacji z prezeny, patron ponownie dokonywał prezentacji kolejnego

miesiąca od otrzymania wiadomości o tych zdarzeniach powtórnie skorzystać z prezentowania.

Niewykonanie prezentacji w przewidzianym terminie ustawowym, a także prezentowanie na urząd dwa razy kandydata, który okazał się niezdatny (nieodpowiedni)⁵⁷, skutkuje utratą prawa prezentacji. Co istotne, termin ustawowy nie upływa, gdy działający napotkał na przeszkodę uznaną przez prawo albo nie posiada wiedzy, że powinien wykonać określone czynności (kan. 201 § 2). W takim przypadku kompetentnej władzy, która ma prawo przydzielania, przysługuje swobodne powierzenie wakujące urzędu, za zgodą jednak (gdy taka jest potrzeba) własnego ordynariusza kandydata na urząd (kan. 162).

Ostatnim elementem prezentacji jest obowiązek powierzenia urzędu. Kompetentna władza, zgodnie z obowiązującym prawem, jest obowiązana do dokonania aktu instytuowania prezentowanego na konkretny urząd kościelny⁵⁸, kiedy okazał się godny tego urzę-

kandydata (kan. 1468). Patron zobligowany był do dokonania kolejnej prezentacji w terminie czterech miesięcy. Zob. tamże, s. 329.

⁵⁷ KPK/17 przyznawał patronowi powtórne prawo wskazania duchownego na beneficjum, gdy pierwszy został odrzucony. Mógł to uczynić w terminie do prezentacji przewidzianym, jednakże ordynariusz po przeprowadzeniu sprawdzenia kolejnego kandydata mógł i jego odrzucić. Wówczas obsadzenie tego beneficjum stawało się „wolnym”, tj. ordynariusz posiadał wyłączne prawo do jego obsadzenia. Kodeks, tak jak przy pierwszej instancji postępowania, tak i przy drugiej przewidywał tzw. prawo rekursu do Stolicy Apostolskiej. Z prawa tego na tym etapie postępowania mógł skorzystać zarówno patron, jak i odrzucony kandydat. Postępowanie posiadało znamiona postępowania *stricte* administracyjnego, ponieważ na załatwienie prawa rekursu uprawnieni mieli 10 dni, licząc od momentu zawiadomienia o braku akceptacji kandydata. Wraz z wniesieniem odwołania, sprawa podlegała zawieszeniu, tj. nie można było dokonać obsadzenia beneficjum przed zakończeniem zawiązanego sporu. W sytuacji, gdy taka potrzeba występowała, ordynariusz był zobowiązany na ten czas przekazać beneficjum wikariuszowi ekonomowi (kan. 1465 § 1). W tym samym kanonie przepisy sankcjonowały prezentę obarczoną symonią, statuując jej nieważność z mocy samego prawa (kan. 1465 § 2). Zob. tamże, s. 328.

⁵⁸ Według KPK/17 w sytuacji, gdy prezenta została dokonana, tj. została przyjęta przez ordynariusza, następował kolejny etap, podczas którego prezentowany duchowny w majestacie prawa nabywał kościelną instytucję. Akt nadania spoczywał na ordynariuszu danego miejsca, a w jego imieniu na podstawie specjalnej delegacji mógł tego dokonać wikariusz generalny. Zgodnie z Kodeksem, mogła zachodzić także sytuacja, kiedy patron mógł prezentować nie tylko jednego, ale kilku kandydatów. Wówczas ordynariusz, z mocy posiadanych uprawnień, dokonywał według siebie wyboru najbardziej odpowiedniego kandydata (kan. 1466).

du. Gdyby zaszła sytuacja, że jest kilku odpowiednich kandydatów na urząd, należy dokonać wyboru jednego z nich (kan. 163).

*

Przedmiot artykułu stanowiło przedstawienie reliktu prawa patronatu w KPK/83, tj. przywileju prezentacji. Jak się wydaje, prawo prezentacji to jedyna pozostałość prawa patronatu w przepisach obowiązującego Kodeksu. W opracowaniu przedstawiony został aktualny stan prawny z jednoczesnym porównaniem do przywileju prezenty, jako głównego uprawnienia wypływającego z prawa patronatu według KPK/17.

Można zadać pytanie, czy ograniczenie się tylko do prezentacji i w taki sposób określenie granicy analizy tego zagadnienia jest wyczerpujące oraz w pełni odpowiada na postawione pytanie? Prawo patronatu przecież powstało na kanwie fundacji uczynionych przez osoby świeckie na rzecz Kościoła, a Kościół chcąc zadośćuczynić za otrzymane dobra, wyposażył fundatorów (patronów) w prawo wyznaczania kandydatów na urzędy kościelne.

Zgodnie z normami obowiązującego Kodeksu, z prawa prezentacji nie korzystają już osoby świeckie. Prezentowanie ograniczone jest jedynie do osób kościelnych. Warto jednak w tym momencie zwrócić uwagę na te przepisy Kodeksu, które dopuszczają udział świeckich np. w procesie mianowania na urząd biskupa diecezjalnego. Legat papieski między innymi powinien wysłuchać zdania niektórych członków kolegium konsultorów i kapituły katedralnej oraz – gdy to uzna za wskazane – także pojedynczo i z zachowaniem tajemnicy, innych osób z kleru diecezjalnego i zakonnego oraz świeckich odznaczających się mądrością (kan. 377 § 3). Innym przykładem jest zasięganie opinii przez biskupa diecezjalnego u wiernych świeckich przy powierzeniu wakującej parafii odpowiedniemu do wypełniania w niej parafialnej posługi duchownemu (kan. 524). Zasadne jednak jest pytanie, czy udział osób świeckich w przytoczonych przykładach jest reliktem prawa patronatu. Można posta-

Kodeks określał także termin przeprowadzenia instytucji kanonicznej, o ile nie pojawiły się jakiejkolwiek przeszkody uniemożliwiające jej dokonanie (kan. 1467). W terminie dwóch miesięcy, licząc od momentu dokonania prezentacji, akt ten miał być dokonany. Zob. tamże, s. 328-329.

wić tezę, że nie jest to przywilej oparty na prezentowaniu. Pokusić się jednak można o stwierdzenie, że tło tych uprawnień może pośrednio wynikać z prawa patronatu.

Należy także zwrócić uwagę, że relikty tego prawa występują poza prawem kanonicznym i są zauważalne, zwłaszcza na płaszczyźnie relacji Kościół–państwo. Na przykładzie prawa patronatu wyraźnie przedstawia się z jednej strony dążenie Kościoła do autonomii i niezależności od państwa, a z drugiej dążenie państwa do pozostawienia chociażby szczątków patronatu królewskiego (państwowego). Przykładami są chociażby normy zawarte w treści Konkordatu z 1993 r. w zakresie zobowiązania Kościoła, aby przed ogłoszeniem nominacji biskupa diecezjalnego podać jego nazwisko do poufnej wiadomości Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, oraz ze względu na polską „rację stanu” obsadzanie urzędu biskupiego duchownym posiadającym obywatelstwo polskie.

Relict of Patronage's Right in the Code of Canon Law of 1983

Summary

However, patronage's right is a "dead letter" because it is not regulated in binding legal provisions, it is still noticeable.

In the article it is described relict of patronage's right in the Code of Canon Law of 1983 that is the privilege of the presentation for an ecclesiastical offices – designation the more qualified candidates to the unfilled vacancy. The Author presents the term of patronage's right in the universal Church and in Poland both in historical and in legal dimension.

The lay Christian faithful, in the Code of Canon Law of 1983, can not get privilege of the presentation for an ecclesiastical office. It was regulated in the Code of Canon Law of 1917 differently, because the institution of patronage's right was described and the privileges flowing from that rights, i.e. privilege of the presentation for an ecclesiastical office. At the same time, the legislator in the Code of Canon Law of 1917 prohibited the creation of this right in the future, regardless of legal basis.

Translated by Agnieszka Romanko

Słowa kluczowe: przywilej prezentacji na urząd kościelny, Kościół, regulacje prawne, wierni chrześcijanie

Key words: privilege of the presentation for an ecclesiastical office, legal provisions, Church, the lay Christian faithful